
Danmark og Holocaust

danskeres oplevelser under Holocaust

Dette materiale er udarbejdet som en del af det nationale projekt 'Opkvalificering af undervisere med henblik på at fremme undervisning og erindring om Holocaust og andre folkedrab i folkeskolen og på ungdomsuddannelserne', der er et samarbejde mellem de danske universiteter og professionshøjskoler. Som en del af materialets kvalitetssikring er materialet blevet gennemlæst og afprøvet af udvalgte grundskolelærere og skoleklasser.

Indeværende materiale er målrettet lærere, som underviser i historie i grundskolens udskolingsklasser, og består af en lærervejledning, et elevmateriale og to kilderbanker. Materialet er skrevet af Anna Kristin Smith (lektor på Professionshøjskolen UCN) i samarbejde med lektor emeritus Jens Aage Poulsen og Astrid Møller Danielsen (lektor og pædagogisk konsulent ved UCL Erhvervsakademi og professionshøjskole).

Indholdsfortegnelse

Danmark og Holocaust	s. 2
Skematisk forløbsoversigt	s. 4
Forløbsbeskrivelse	s. 5
Ekstra baggrundsmateriale til læreren	s. 14
Litteratur	s. 19
Noter	s. 20

Danmark og Holocaust

Fokus, indhold og klassetrin

Dette forløb er udviklet til 7-9. klasse, og fokuserer på en dansk vinkel på Holocaust. Forløbet stiller skarpt på de danske jøder i Theresienstadt og på interneringen af danske politifolk i Buchenwald. Forløbet arbejder kildebaseret med at koble dansk nationalhistorie med en større international historie om Holocaust.

Forløbet kan placeres i den almindelige historieundervisning, i projektuger og/eller integreres i studieture. 'Danmark og Holocaust' indeholder også tænke måder og arbejdsgange, som kan genfindes i prøveformen for grundskolens historiefag.

I forløbet arbejder eleverne med forskellige kilder til Holocaust. Igennem dette kildearbejde får eleverne dels mulighed for at nuancere forestillingen om, at Holocaust ikke vedrører dansk historie og forestillingen om, at alle danske jøder blev reddet til Sverige. Dels lægger forløbet op til, at eleverne forholder sig kritisk, reflekterende og videnskabelende til, hvad de danske erfaringer fortæller om og kan bruges til i en større historie om Holocaust.

Forløbets mål

Det er forløbets mål, at:

- eleverne i grundtræk kan redegøre for konsekvenserne af sammenbruddet af samarbejdspolitikken med fokus på jødeaktionen og interneringen af dansk politi.
- eleverne i grundtræk kan redegøre for Holocaust og de forskellige leveforhold, jøder var underlagt i ghettoer, slavearbejdslejre og udryddelseslejre i det nazistiske system.
- eleverne kan undersøge og reflektere over, hvad danskere blev udsat for og vidner til under deres ufrivillige ophold i nazistiske ghettoer og kz-lejre.
- eleverne kan arbejde kildekritisk, analytisk og vurderende med forskellige kilder og anvende dem til at skabe sammenhængende fortællinger om Danmark og Holocaust.
- eleverne kan anvende deres viden om de danske erfaringer med Holocaust til at nuancere og reflektere over nutidige forestillinger om Danmark og Holocaust.

Forløbets struktur

Forløbet 'Danmark og Holocaust' foreslås som et forløb på 13 lektioner. Læreren har dog også mulighed for at skære til og fra i forløbet, se forslag under den skematiske forløbsoversigt s. 4. Da materialet er relativt omfattende, anbefales det læreren at læse lærervejledningen igennem før opstart for overblik og for at kunne foretage evt. fravalg af fokuspunkter og/eller elevopgaver.

Forløbet er delt op i en indledende del, hvor klassen og læreren bygger en fælles kontekst op omkring 2. verdenskrig og den danske besættelse frem til sammenbruddet af samarbejdspolitikken 29. august 1943.

I forløbets anden del arbejder eleverne videre med tiden efter 29. august 1943. Her arbejder eleverne med kilder til Holocaust med fokus på de danske jøder i Theresienstadt og på interneringen af dansk politi i Buchenwald.

I forløbets afsluttende del får eleverne dels mulighed for at anvende deres opnåede viden til at reflektere over nutidige fremstillinger af Danmark og Holocaust. Dels får eleverne mulighed for at skabe deres egne fremstillinger af Danmark og Holocaust.

Pædagogiske hensyn og didaktiske refleksioner

Undervisning om Holocaust i grundskolen er en svær balancekunst. På den ene side indbefatter en historisk forståelse af folkedrab et indblik i en ufattelig brutalitet og lidelse. På den anden side har lærere også et ansvar for ikke at traumatisere eleverne i undervisningen. Derfor er pædagogiske hensyn vigtige i en undervisning om Holocaust.

De hensyn, dette forløb er formet efter, er valgt af det danske perspektiv på Holocaust. Danmark undgik ikke Holocaust, men Danmarks særlige besættelsesform og -historie betød, at flertallet af de danskere, der kom i berøring med Holocaust, overlevede og kom tilbage til Danmark efter krigen. Forhold, der har muliggjort en opbygning af undervisningsforløbet efter en narrativ grundform; Hjemme (Danmark besat) – Ude (ophold i ghettoen Theresienstadt eller i kz-lejren Buchenwald) – Hjemme (Danmark befriet). En opbygning, hvor eleverne undervejs kommer tæt på voldsomme aspekter ved Holocaust, men også føres tilbage til de trygge og mindre ekstreme forhold i Danmark.

Forløbet sætter således *ikke* spot på den vigtige og dominerende fortælling om redningen af de danske jøder, men på, hvad der skete med nogle af dem, der ikke nåede Sveriges kyster. Pointen er ikke at devaluere den unikke situation, at størstedelen af de danske jøder overlevede, eller at den danske regering og civilsamfund bidrog hertil. Derimod er hensigten at udvide og nuancere elevernes forståelse af danske jøders erfaringer under Holocaust. Det danske perspektiv skal dog suppleres, så eleverne også får indblik i Holocaust som internationalt fænomen.¹ Derfor vil forløbet sideløbende introducere historierne om den tyske dreng Thomas Geve og den tjekkoslovakiske pige Helga Weiss.

Thomas Geve og Helga Weiss' perspektiv er dels valgt, fordi de repræsenterer nogle mere generelle jødiske erfaringer under Holocaust; deportation, ghettoer, tvangsarbejde, udryddelseslejre og døds marcher. Dels er Thomas Geve og Helga Weiss valgt, fordi deres livshistorier har krydsflader med de danske erfaringer under Holocaust. Helga Weiss boede næsten tre år i Theresienstadt, hvor de danske jøder også kom hen. Men mens de danske jøder efter 18 måneder blev afhentet af De hvide Busser, blev Helga og hendes familie deporteret til Auschwitz i 1944. Thomas Geve blev efter sit ophold i Auschwitz sendt på døds march mod Buchenwald, hvor danske politifolk sad interneret. De danske politifolk var ikke ofre for Holocaust, men boede klos op ad lejrens jøder, hvorfor politiet blev førstehandsvidner til lejrens morderiske behandling af jøderne. Mens de danske politifolk blev hentet af De hvide Busser, blev Thomas og andre stærkt afkræftede fanger i Buchenwald befriet af amerikanske tropper 11. april 1945. Helga Weiss og Thomas Geve forbinder således de danske erfaringer med et bredere, internationalt perspektiv på Holocaust.

Sidst, men ikke mindst, er Helga Weiss og Thomas Geve valgt, fordi begge teenagere tegnede deres oplevelser og hverdagserfaringer under Holocaust. Disse tegninger giver et detaljeret førstehåndsblik i aspekter ved Holocaust og har flere pædagogiske fordele. Tegninger kan tilbyde et mindre direkte møde med Holocaust' ekstreme vold end f.eks. fotografier. Tegninger kan være lettere at læse eller tyde end skriftlige kilder, og mange elever vil, sandsynligvis, have nemmere ved at relatere til tegninger som kilde qua deres egne hverdagserfaringer med at tegne.

Skematisk forløbsoversigt

Forløbet *'Danmark og Holocaust'* foreslås som et forløb på 13 lektioner, hvor eleverne arbejder med to forskellige danske vinkler på Holocaust, hhv. de danske jøder i Theresienstadt og interneringen af det danske politi i Buchenwald. Læreren har dog også mulighed for at skære til og fra i forløbet. F.eks. kan læreren:

- reducere antallet af elevopgaver i forløbet
- vælge kun at arbejde med én af de foreslåede danske vinkler
- udvælge blot én af de danske jøder eller politimænd og lade klassen følge og arbejde med vedkommendes liv i kildebanken.
- supplere eller erstatte den skriftlige kildebank til de danske jøder i Theresienstadt med dokumentarfilmen *'Theresienstadt – danske børn i nazistisk fangenskab'* på: [Se film om danskere i Theresienstadt | folkedrab.dk](http://Se%20film%20om%20danskere%20i%20Theresienstadt%20|%20folkedrab.dk)
- anvende kildebankerne i andre konstellationer og/eller tage kildebankerne med på studieture og læse kilderne i autentiske rammer
- vælge at afslutte forløbet efter kildearbejdet

1. lektion	Opstart og opbygning af kontekst Elevopgave 1 og 2
2. lektion	
3. lektion	Kildearbejde i nationalt perspektiv Elevopgave 3
4. lektion	
5. lektion	
6. lektion	
7. lektion	Kildearbejde i internationalt perspektiv Elevopgave 4
8. lektion	
9. lektion	
10. lektion	Eftertidens syn på Danmark og Holocaust
11. lektion	Klasse-avis om Danmark og Holocaust Elevopgave 5
12. lektion	
13. lektion	

Forløbsbeskrivelse

1-2 lektion: Opstart og opbygning af kontekst

Som forløbsopstart kan læreren indlede forløbet med 'Elevopgave 1: Når fortiden hjemsøger nutiden', hvis formålet er at vække elevernes nysgerrighed for emnet.

Opgaven består af korte citater fra danske øjenvidner og deres efterkommere, der beskriver, hvordan oplevelserne i hhv. Theresienstadt og Buchenwald har påvirket dem efterfølgende. Alternativt kan læreren vise klassen sidste kapitel (kapitel 16 – Eftertiden) fra filmen 'THERESIENSTADT – danske børn i nazistisk fangenskab'.

[Se film om danskere i Theresienstadt | folkedrab.dk](#)
[Kapitel 16 - Eftertiden | folkedrab.dk](#)

På baggrund af elevopgave 1 kan læreren f.eks.;

- spørge ind til elevernes tanker og spørgsmål fra skemaerne i elevopgave 1.
- spørge, hvad eleverne tænker, når de hører, hvordan Birgit og Poul i mange år har tilbagevendende mareridt om et sted, der hedder Theresienstadt? Hvad mon de har oplevet, siden de stadig har mareridt?
- spørge, hvad eleverne tænker, når Lises far græder, når han prøver at fortælle om noget, der er sket for længe siden? Eller Birthes far, som ville skåne sine døtre for at høre om noget ondt, der var overgået ham?
- citere Poul, der i filmen siger, "*Jo ældre jeg bliver, jo mere tænker jeg over det. Især fordi der er nogen i dag, der siger, at det aldrig er sket.*". Citatet kan f.eks. danne afsæt til en klassesamtale om, hvordan vi i historiefaget kan vide noget om fortiden.

Læreren kan runde elevopgave 1 af med at fortælle eleverne, at de nu skal i gang med et forløb, der netop omhandler nogle af de ting, personerne i elevopgave 1 har omtalt.

Kontekst-terninger

Eleverne skal nu i gang med at opbygge en historisk kontekst, så de har en ramme at placere de personer og kilder i, som eleverne efterfølgende møder i forløbet. Fremfor at det er læreren, der fortæller og forklarer konteksten, anbefales det, at eleverne gøres aktive i processen. Læreren kan derfor lade eleverne lave deres egne kontekst-terninger i 'Elevopgave 2: Kontekst-terning'.

I kontekst-terningerne skal eleverne i grupper opsøge viden om 6 historiske fagbegreber og begivenheder knyttet til hhv. jødeaktionen i oktober 1943 og interneringen af det danske politi i september 1944.

Læreren kan som optakt til elevopgave 2 vise klassen kortfilmene 'Stemmer i stilheden – Bent Melchior, en flygtning fortæller'² og/eller kortfilmen 'Augustoprøret og Jødeaktionen 1943' og bede eleverne være opmærksomme på informationer, de kan bruge til deres kontekst-terninger. Inddrages disse film, anbefales det dog læreren at lade klassen gense filmene afslutningsvist i et mere kritisk refleksivt lys.

[Traces Part I: Voices in the Void - Humanity in Action](#)
[Stemmer i stilheden \(Voices in the Void\) - Kortfilm om Holocaust \(2022\) - YouTube](#)
historielab.dk/til-undervisningen/film-og-medier/historiekanon-undervisningsfilm/

Når elevgrupperne har lavet deres terninger, kan læreren:

- bede elevgrupperne præsentere deres terning, lade dem slå et slag med terningen og uddybe deres besvarelse af det netop 'slåede' fagbegreb/begivenhed og det billede, de har brugt som illustration heraf.
- placere to grupper sammen og bede dem slå et kast med hver sin terning og fremlægge deres besvarelse for hinanden. Grupperne kan også samtale om den mulige sammenhæng mellem de to terningslags fagbegreber/begivenheder. Har grupperne f.eks. slået '2. Verdenskrig og Danmark besat' og 'Jødeaktion oktober 1943', kan grupperne tale om, hvordan de tror, begivenhederne hænger sammen.
- kort opsummere for klassen, hvad nazisternes jødepolitik førte til for mange af Europas jøder, og at vi i dag betegner folkedrabet på Europas jøder for Holocaust.
- runde af med at fortælle klassen, at de nu skal i gang med at finde ud, hvad der videre skete med de danske jøder, som blev fanget af nazisterne og med de danske politifolk, som et år efter jødeaktionen også blev fanget.

3-6 lektion: Kildearbejde i nationalt perspektiv

Danske erfaringer med Holocaust

I denne del af forløbet skal eleverne arbejde med danske kilder til Holocaust i form af kildebankernes øjenvidneberetninger fra hhv. de danske jøder i Theresienstadt og de internerede politifolk i Buchenwald. Målene er, at eleverne får indblik i, at Danmark ikke undgik Holocaust, og at eleverne får mulighed for at konstruere historiske fortællinger herom på baggrund af historisk kildemateriale.

Læreren skal nu introducere eleverne for forløbets to kildebanks, *'Kildebank til de danske jøder i Theresienstadt'* og *'Kildebank til det danske politi i Buchenwald'*.

Hver kildebank består af 5 danskeres fortællinger om deres oplevelser i hhv. Theresienstadt og de tyske lejre Neuengamme og Buchenwald. Læreren fordeler, afhængig af klassens størrelse, eleverne ud i grupper, der skal arbejde videre med hver sin person fra kildebanken i *'Elevopgave 3: Danskere tæt på Holocaust'*.

OBS Læreren skal være bevidst om, at der er forskel i læselængde og -sværhedsgrad i de enkelte vidnesbyrd, hvilket lærerens elevfordeling kan tage hensyn til.

Tidslinjer

Elevgrupperne skal i elevopgave 3 først lave en tidslinje over deres persons oplevelser for at styrke elevernes kronologiske overblik. Læreren skal dog gøre klassen opmærksom på, at sidste kolonne i tidslinje-skemaerne **ikke** skal udfyldes endnu (kolonner med hhv. tjekkiske Helga Weiss og tyske Thomas Geve).

Læreren kan stilladsere arbejdet ved at gøre eleverne opmærksomme på, at de kan bruge overskrifterne i kildeberetningerne til at orientere sig kronologisk.

Når eleverne har lavet deres tidslinjer, kan læreren:

- bede elevgrupperne fremvise tidslinjerne for hinanden. Her kan læreren med fordel aktivere de lyttende elever ved at bede dem om at notere ligheder og forskelle fra deres persons oplevelser.
- gøre eleverne opmærksomme på, at deres tidslinjer fortæller historier om danskere, der oplevede noget andet, end de fleste andre danskere gjorde under besættelsen. Det var altså ikke alle danskere, der levede relativt upåvirket af besættelsesmagten eller alle danske jøder, der nåede til Sverige i oktober 1943.
- udfolde disse anderledes danske erfaringer med fokus på Holocaust;

I forhold til **de danske jøder i Theresienstadt** kan læreren igangsætte en dialog omkring, hvilke forhold, de danske jøder levede under i Theresienstadt, og hvad de blev vidner til (f.eks. de sanitære forhold, sult, vold, sygdomme, pladmangel, tvangsarbejde, medicinske eksperimenter og ikke mindst de konstante transporter af deres medfanger mod Auschwitz). Læreren kan tage afsæt i de kildefokus, hver beretning i kildebanken er forsynet med.

Læreren kan også fortælle klassen, at folkedrab ikke kun omhandler direkte drab (f.eks. gaskamre i Auschwitz eller masseskydninger), men også det at påtvinge en gruppe leveforhold, de ikke kan overleve (f.eks. livet i ghettoer, kz-lejre og miserable transportforhold).

I forhold til **de danske politifolk i Buchenwald** kan læreren igangsætte en dialog om, hvordan politifolkenes jødiske naboer blev behandlet (f.eks. sult, sygdomme, kulde, tvangsarbejde, vold og medicinske eksperimenter). Her kan læreren fortælle klassen, at folkedrab ikke kun omhandler direkte drab (f.eks. gasninger og masseskydninger), men også at påtvinge en gruppe leveforhold, de ikke kan overleve (f.eks. de jødiske leveforhold i kz-lejre). Læreren kan tage afsæt i de kildefokus, hver beretning i kildebanken er forsynet med.

Læreren bør understrege, at de danske politimænds forhold i Buchenwald adskilte sig markant fra deres jødiske naboers (politifolkene havde status af krigsfanger, og fik derfor mere mad og hvile, levede i bedre barakker og blev ikke udsat for vilkårlig og livsfarlig vold fra lejrpersonalet). At 81 danske politifolk alligevel døde under opholdet pga. sygdomme som tyfus, lungebetændelse, tuberkulose, angina, flegmone og dysenteri kan læreren italesætte som en indirekte kilde til de ekstreme forhold i Buchenwald.

- Endelig kan læreren genbesøge citaterne fra *'Elevopgave 1: Når fortiden hjemsøger nutiden'* og bede eleverne reflektere over dem på ny; f.eks. hvorfor tror eleverne, at Birgit har mareridt længe efter Theresienstadt? Hvorfor har Hans' far angst længe efter Buchenwald? Hvad fortæller det om forholdet mellem fortid og nutid?

Elevfortællinger om danskere under Holocaust

Herefter lægger elevopgave 3 op til, at elevgrupperne skal konstruere egne historiske fortællinger på baggrund af deres kildelæsning, tidslinjer og kontekst-terninger. Læreren kan igangsætte arbejdet ved at fortælle klassen, at de nu får lov til at skabe historie(r) med afsæt i kilderne, ligesom f.eks. historikere, filminstruktører og lærebogsforfattere også gør det.

Læreren kan hjælpe elevernes arbejde ved f.eks.:

- at hjælpe eleverne med at koble deres kontekst-terninger og tidslinjer til deres historiske person i form af hjælpespørgsmål som; *"Hvad gik den nazistiske jødepolitik gik ud på? Hvad tror I, det betød for x-person i Danmark efter august 1943?"*; eller; *"Hvad var Buchenwald for en lejr, og hvorfor havnede x-person der?"*
- at anbefale elevgrupperne at anvende elevmaterialets links til mere information om hhv. de danske jøder i Theresienstadt og politifolkene i Buchenwald.
- at gå i dialog med elevgrupperne om hovedtrækkene i deres persons oplevelser i form af hjælpespørgsmål som; *"Hvilke begivenheder, tror I, fik afgørende betydning for jeres person? Hvilke overskrifter kunne I lave, der passede til det?"*
- at få eleverne til at udvælge et eller flere citater fra deres kildebank, der i særlig grad understreger personens oplevelser under Holocaust.

Elevernes fortællinger fremlægges for klassen. Det anbefales, at læreren forpligter klassen aktivt på hinandens fremlæggelser, f.eks. i form af peer-feedback³ eller ved at bede eleverne skrive kildecitaterne ned fra hver fremlæggelse. Citaterne kan gemmes og bruges i elevopgave 5.

7-9 lektion: Kildearbejde i internationalt perspektiv

Jødiske stemmer fra udlandet

Nu kan det danske perspektiv udvides, så eleverne får indblik i, at Holocaust berørte hele det krigshærgede Europa. Eleverne bliver derfor i 'Elevopgave 4: Europæiske jøders kamp for overlevelse' introduceret til et tysk og tjekkoslovakisk perspektiv.

Det anbefales læreren at læse hhv. Thomas Geve og Helga Weiss livshistorier op for klassen. Thomas' og Helgas historier fremgår til sidst i de to kildebanks, og er bygget op som fortællende fagtekster med korte direkte kildecitater, modsat de danske beretninger, der udelukkende består af historisk kildemateriale.

Læreren kan hjælpe klassens lyttefokus i oplæsningen ved at;

- gøre eleverne opmærksomme på, at de skal bruge informationerne fra oplæsningen til at udfylde den sidste kolonne i tidslinje-skemaerne i elevopgave 3 og til at udvide deres tidslinjer.
- Ved at tydeliggøre i oplæsningen, hvornår Thomas Geve og Helga Weiss taler direkte i form af kildecitaterne i fagteksterne om Thomas og Helga.

Efter oplæsningen og elevernes færdiggørelse af elevopgave 3, kan læreren samle op med fokus på koblingen mellem de danske erfaringer og Holocaust som internationalt fænomen.

Læreren kan f.eks.:

- bede eleverne, ud fra deres tidslinjer, beskrive, hvordan de ser sammenhængen mellem danskernes oplevelser og erfaringerne fra Thomas Geve og Helga Weiss. Læreren kan hjælpe eleverne på vej ved f.eks. at spørge; "Hvor længe har Helga Weiss boet i Theresienstadt, da de danske jøder ankommer? Hvorfor?", eller; "Hvor kommer Thomas Geve fra, da han ankommer til Buchenwald?"
- vise klassen et verdenskort og fortælle, at Holocaust berørte jødiske samfund i store dele af verden; både i form af lande, hvor jødeforfølgelserne og folkedrabet foregik, og i form af lande, hvor jøder forsøgte at flygte til.

Film om fransk-jødiske Arlettes Andersens oplevelser

Som alternativ til Helga Weiss og Thomas Geves tysk-tjekkiske historier kan læreren også vise filmen "Arlette – en historie vi aldrig må glemme", som findes på:

Mitcfu.dk - Arlette - en historie vi aldrig må glemme

På folkedrab.dk findes der også en film om Arlette Andersens oplevelser som parisisk jøde på:

Film: Jeg hedder Arlette - og jeg overlevede Auschwitz | folkedrab.dk

Læreren skal være opmærksom på, at filmene indeholder voldsomme billeder og tage pædagogiske hensyn til den enkelte klasse.

Tegninger som kilder til Holocaust

Elevopgave 4 kobler herefter til et arbejde med tegninger som historiske kilder til Holocaust. Her skal eleverne reflektere over tegningers kildekritiske dimensioner.

Læreren indleder en samtale om tegninger som kilder ved at:

- spørge ind til og bruge elevernes egne tegne-erfaringer til at illustrere, hvordan deres tegninger også er kilder til dem selv; tegninger fortæller både noget om den person og kontekst, de bliver tegnet i – og om det, der mere direkte fortælles i tegningens motiv og indhold.
- tydeliggøre overfor klassen, at kilder i historiefaget ikke kun behøver dække over skriftlige kilder, men at man også kan få viden om fortiden fra mange andre slags kilder, f.eks. tegninger.

Eleverne skal herefter arbejde med hhv. Helga Weiss og Thomas Geves tegninger fra Holocaust. Her skal eleverne lave kildeanalyser af tegningerne.

For mere inspiration og vejledning i at arbejde med kunst som kilder i Holocaustundervisningen se Yad Vashem-museets introduktionsfilm *'Teaching the Holocaust Using Art'* på:
[Teaching the Holocaust Using Art - YouTube](#)

Læreren kan hjælpe elevgruppernes kildeanalyser ved at:

- minde eleverne om, at de skal anvende den viden, de allerede har opnået om hhv. Helga Weiss og Thomas Geve, i deres samtaler om tegningerne.
- samtale med eleverne om Helga Weiss og Thomas Geves troværdighed – er de første- eller andenhandsvidner? Hvad er de vidner til? Hvad er deres motiv? Hvor længe går der mellem det, de oplever og tidspunktet, hvor de tegner det?
- samtale med eleverne om tegningernes kontekst; under hvilke forhold lykkedes det Helga og Thomas at tegne? Hvad har det krævet? Er det nemmere at fortælle med tegninger end med ord, eller?

Når elevgrupperne er færdige med deres analyser af tegningerne, kan de fremlægge deres tegninger og analytiske refleksioner for hinanden. Læreren kan strukturere fremlæggelserne og klassedialogen ud fra analyseskemaets spørgsmål i elevopgave 4.

Læreren kan forpligte elevgrupperne gensidigt på hinanden ved at lade klassen udfylde fremlæggelseskemaet i elevopgave 4 under fremlæggelserne.

10. lektion: Eftertidens syn på Danmark og Holocaust

Eleverne skal i denne del af forløbet forholde sig reflekteret til, hvordan historier om Danmark og Holocaust bliver forstået og anvendt i deres nutidige hverdagsliv.

Læreren kan lade eleverne lave små interviews med forbipasserende i skolens nærområde, hvor de spørger til, hvad folk forbinder med Danmark og Holocaust. Eleverne kan også præsenteres for kildesamlingen *'Da danskerne reddede jøderne'* på: [Kildesamlingen Da danskerne reddede jøderne.pdf - Google Drev](#), eller lave internetsøgninger på 'jødeaktionen', 'Augustoprøret' eller 'Danmark og Holocaust'. Traileren fra spillefilmen *'Fuglene over sundet'* kan også vises, ligesom klassen kan gense kortfilmene *'Stemmer i stilheden – Bent Melchior, en flygtning fortæller'* og *'Augustoprøret og Jødeaktionen 1943'* fra forløbets start.

Herefter kan læreren igangsætte en klassedialog, hvor eleverne får mulighed for at forholde sig reflekteret til de nutidige opfattelser af Danmark og Holocaust.

Læreren kan f.eks. spørge;

- hvilke fortællinger om Danmark og Holocaust, de har fundet? Hvordan vil eleverne karakterisere fortællingerne? Hvorfor tror eleverne, at det er sådan?
- er der tale om en heltehistorie i retning af, at Danmark reddede alle sine jøder? Hvis ja, hvad tænker om eleverne om den version af historien?
- er der aspekter af historien, som er fremhævet og andre, der er udeladt? Var det f.eks. alle jøder, der kom til Sverige? Var det alle danskere som hjalp? Hvad med jøderne i Theresienstadt? Eller hvorfor hører man sjældent om Politiets oplevelser i Buchenwald, der traumatiserede flere af dem resten af livet?
- til ordlyden af udsagnet; 'Danmark reddede sine jøder'; – var de danske jøder måske ikke også selv aktive i at redde sig til Sverige? Eller gjorde de danske jøder i Theresienstadt ikke også en aktiv indsats for at overleve?
- til den omstændighed, at selvom den danske stat hjalp de danske jøder, afviste den at hjælpe tyske jødiske flygtninge. Læreren kan her åbne op for en samtale om, hvilke forhold og hensyn Danmark har skulle navigere i og skabe transfer mellem elevernes kontekst-terninger og tidslinjer.

11-13 lektion. Klasse-avis om Danmark og Holocaust

Hvordan vil klassen selv formidle historierne om Danmark og Holocaust?

Læreren kan i forlængelse af ovenstående klassedialog lade klassen lave deres egne fortællinger om Danmark og Holocaust, hvor elevgrupperne netop kan medtænke klassedialogens refleksion og eventuelle kritikpunkter.

I 'Elevopgave 5: Lav jeres egen avis' får eleverne mulighed for at lave deres egen avis, hvor de i selvvalgte artikeltyper kan formidle deres opnåede viden i et nutidsperspektiv. Klassen kan trække på deres viden om forskellige teksttyper fra danskundervisningen og lave deres eget avislayout eller bruge skabelonerne fra Skoletubes "Book Creator" eller fra Skoleavis på www.skoleavis.dk. (I tilfælde af tidspres, kan læreren lade eleverne skrive en enkelt artikel i stedet for en hel avis).

Læreren kan hjælpe elevernes arbejde ved at;

- lave en fælles gennemgang og afklaring af 'Første tanker' fra elevopgave 5.
- hjælpe eleverne med at finde kreative måder at omsætte deres viden og kildearbejde på. F.eks. kan eleverne opmuntres til at skrive en interview-artikel om den person, de har fulgt i kildeforløbet eller til at lave en tegneserie over Jødeaktionen. Eller til at skrive en kritisk anmeldelse af film eller tv-serie om Danmark og Holocaust.

Når eleverne har lavet deres avis, kan klassen holde udgivelsesreception, hvor de kan invitere avisens målgruppe. Læreren kan lade udvalgte elever præsentere avisen og kort fortælle om, hvad avisen handler om og de refleksioner og arbejdsproces, der ligger bag.

Ekstra baggrundsmateriale til læreren

Undervisningsforløbet 'Danmark og Holocaust' kan sagtens gennemføres uden, at læreren læser afsnittet 'Ekstra baggrundsviden til læreren'. Forløbet forudsætter ikke en lærerrolle, der er alvidende, og som har alle svar på forhånd. Derimod skal læreren være en medundersøgende, faglig dialogpartner, der hjælper eleverne med at forholde sig undersøgende og nysgerrigt til, hvordan nogle grupper af danskere under besættelsen fik erfaringer med Holocaust.

Baggrundsmaterialet er udarbejdet til den ekstra interesserede lærer, der gerne vil vide mere om forløbets historiske indhold. Af pladshensyn indeholder baggrundsmaterialet dog ikke særskilte afsnit om Holocaust i sin helhed. I stedet anbefales det den interesserede lærer at læse om Holocaust på hjemmesiderne www.aldrigmere.dk og www.folkedrab.dk. Ej heller indeholder baggrundsmaterialet et særskilt afsnit om den danske besættelse i sin helhed. I stedet anbefales det læreren at benytte hjemmesiderne [Besættelsen, 9. april 1940 \(danmarkshistorien.dk\)](http://Besættelsen, 9. april 1940 (danmarkshistorien.dk)) og [Besættelsen - få et hurtigt overblik \(natmus.dk\)](http://Besættelsen - få et hurtigt overblik (natmus.dk)). Baggrundsmaterialet tilbyder derimod udvalgte perspektiver på besættelsen og på Holocaust med særlig relevans for forløbets kildemateriale og fokus.

Danmarks særlige besættelse

Jødeaktionen oktober 1943 og interneringen af det danske politi i september 1944 skal bl.a. forstås i lyset af Danmarks særlige besættelsesform og -historie.

Da de tyske tropper rullede over Danmarks grænser 9. april 1940, blev den danske regering stillet over for et tysk ultimatum; overgivelse eller hensynsløs nedkæmpelse af de danske styrker. Et ultimatum, den danske regering under protest accepterede. At regeringen var gået ind på det tyske ultimatum bevirkede, at Danmark, som det eneste besatte land, blev såkaldt fredsbesat. Det betød, at Danmark formelt set fortsatte med at være et suverænt og neutralt land, som Tyskland ikke var i krig med. Forholdet og samarbejdet mellem Danmark og Tyskland ordnedes således via den danske regering og repræsentanter for det tyske udenrigsministerium.

Fredsbesættelsen betød bl.a., at der ikke blev opbygget en stor tysk forvaltning i Danmark, og at de danske forfatningsmæssige organer som konge, regering og rigsdag kunne arbejde videre efter 9. april. Forhold, der bevirkede, at regeringen, indtil til sin tilbagetræden 29. august 1943, bl.a. kunne afvise tyske forespørgsler om særlige foranstaltninger rettet mod de danske jøder. Fredsbesættelsen betød også, at det danske militær og politi forblev i funktion og på danske hænder. Til gengæld bidrog danske virksomheder og landbrug med vigtige forsyninger til Tyskland. Lige så bevirkede fredsbesættelsen, at Tyskland ikke behøvede stor udstationering af personel i Danmark i en tid, hvor tyske styrker var optaget andetsteds. Samarbejdet gav derfor nogle manøvre muligheder fra dansk side og nogle praktiske og propagandamæssige fordele fra tysk side. At Tyskland vægtede samarbejdet med Danmark højt, vidner interne mødeprotokoller fra den berygtede Wannsee-konference i januar 1942 om. På konferencen præsenterede RSHA^a den overordnede politik for den fysiske udryddelse af jøderne. Her noterede man sig, at mordet på Europas jøder, 'Endlösung der Judenfrage', skulle udsættes i Norden og Danmark, fordi det ville belaste samarbejdet.⁴ Først efter Tysklands endelige sejr skulle 'jødespørgsmålet' i Danmark løses. For en stund blev Holocaust udsat for de danske jøder.

I løbet af sommeren 1943 resulterede de folkelige protester og den tiltagende sabotagevirksomhed i, at tyskerne 28. august stillede regeringen et ultimatum om indførelse af militær undtagelsestilstand og dødsstraf for sabotage. Da regeringen ikke kunne acceptere ultimatummet, trådte den tilbage og den officielle samarbejds politik ophørte. Herefter indførte tyskerne militær undtagelsestilstand, og afvæbnede det danske militær. Dansk politi fik dog fortsat lov til at fungere. Mere prekær var situationen for de danske jøder. Der var nu ikke længere en dansk regering, der kunne afvise krav om antijødiske tiltag, og tyske planer om en dansk jødeaktion tog fart. Af årsager, der stadig diskuteres, lækkede og advarede den rigsbefuldmægtigede Werner Best via sin nærmeste fortrolige, G. F. Duckwitz planerne for den danske socialdemokrat Hans Hedtoft den 28. september. Herefter spredtes advarslen hemmeligt via mange kanaler til majoriteten af de danske jøder, der i løbet af de næste dramatiske uger flygtede til Sverige. Det var dog ikke alle jøder i Danmark, der nåede Sveriges kyster. Nogle begik selvmord i desperation, andre druknede i forsøget på at sejle til Sverige. Nogle blev pågrebet under flugten, mens andre ikke modtog advarslen, og blev afhentet natten mellem den 1. og 2. oktober 1943.

^a Reichssicherheitshauptamt, en paraplyorganisation for samtlige tyske politi- og sikkerhedstjenester under SS.

Theresienstadt og de danske jøder

Som følge af jødeaktionen i oktober 1943 blev 470 danske, og en del statsløse, jøder deporteret fra Danmark til Theresienstadt. Der var dog blev fanget væsentligt flere, men en del af de anholdte blev frigivet i henhold til de kriterier, Werner Best endte med at love de danske departementschefer at overholde: friholdelse af 'arisk' gifte, 'halvjøder' og jøder over 65 år.

Terezín var oprindeligt i 1780 anlagt som en mindre tjekkisk fæstningsby i nærheden af Prag. Da Tyskland besatte Tjekkioslovakiet under 2. verdenskrig, forvandlede tyskerne byen til en jødisk ghetto og navngav den Theresienstadt. Her blev først de tjekkiske jøder samlet, heriblandt Helga Weiss og hendes familie. Sidenhen blev også vesteuropæiske jøder deporteret til Theresienstadt.

Theresienstadt tjente flere formål for tyskerne. Dels fungerede den lukkede ghetto som arbejdslejr, hvor lejrens beboere bl.a. producerede isolering til tyske krigsfly. Dels fungerede Theresienstadt som gennemgangslejr, hvorfra grupper af dens beboere med jævne mellemrum blev deporteret videre til Auschwitz. Ud af de 140.937 europæiske jøder, der under krigen boede i Theresienstadt, blev 88.323 af dem sendt videre til Auschwitz, mens 33.951 døde i Theresienstadt.⁵

Theresienstadt fungerede også som propagandamæssig mønsterlejr, som tyskerne udadtil brugte til at vise 'en eksemplarisk jødisk bosættelse'. Der blev derfor både optaget en propagandafilm i lejren samt modtaget en Røde Kors delegation, der skulle tilse forholdene for de danske jøder.⁶ Til disse anledninger blev lejren forskønnet og dens jødiske beboere truet med deportation, hvis de afslørede ghettoens faktiske forhold. De faktiske forhold i Theresienstadt var præget af sult, sygdom, lus og lopper, overbelægning, trusler, vold og den konstante angst for at 'komme i transport' (deportation mod udryddelseslejrene). Forhold, der i sig selv gav en overdødelighed i lejren, hvorfor der også var anlagt et krematorium.

Da de danske jøder ankom til Theresienstadt, var det disse forhold, de blev indkvarteret under. Mange af de danske jøder tabte sig hurtigt og blev syge efter ankomsten; enkelte døde af sult og udmattelse inden pakkerne fra Røde Kors efter ca. et halvt års tid begyndte at nå frem. F.eks. døde Klara Tixells 49-årige far i februar 1944 og Steen Metz' far som 40-årig i marts 1944 som følge af underernæring, kulde og arbejdsuger på 70 timer.⁷

Tilsendelsen af Røde Kors pakker på månedlig basis blev en af de ting, der adskilte danskernes forhold fra de andre jøder i Theresienstadt. Pakker, hvis indhold af mad, vitaminpiller og tøj, bidrog til at holde sult, kulde og mangelsygdomme på et niveau, hvor overlevelse var mulig.⁸ Et forhold, som var et resultat af den nu mere uformelle samarbejdspolitik, der efter august 1943 blev videreført i det såkaldte 'Departementschef-styre'. Mod fortsat dansk samarbejde via ministeriernes departementschefer var den tyske administration villig til at give visse indrømmelser; at de danske jøder i Theresienstadt kunne besøges af Røde Kors, og at de kunne modtage Røde Kors pakker. De danske jøders forhold adskilte sig dog også på et andet punkt. Hvor størstedelen af Theresienstadts øvrige jødiske fanger med tiden blev deporteret til Auschwitz, forblev danskerne i Theresienstadt. Dette var resultat af en intern og hemmelig aftale mellem Werner Best og Adolf Eichmann, der var en af de hovedansvarlige embedsmænd for planlægningen og udførelsen af Holocaust. Hverken de danske myndigheder, eller de danske jøder i Theresienstadt, kendte noget til aftalen, og mange af de danske jøder, heriblandt flere i materialets kildebank, har sidenhen fortalt om den konstante angst for at komme i transport under opholdet.⁹

De 470 jøder fra Danmark boede i Theresienstadt frem til april 1945, hvor de blev hentet og kørt til Sverige af De Hvide Busser. På det tidspunkt var 53 af jøderne fra Danmark omkommet under opholdet i Theresienstadt.¹⁰

Interneringen af politiet 19. september 1944

Trods regeringens afgang 29. august 1943 fortsatte dansk politi med at fungere under departementschefstyret, selvom tyskerne var utilfredse med, at politiet ikke længere deltog aktivt i at opklare eller forhindre sabotagesager mod værnemagten. I løbet af foråret 1944, i takt med at den tyske krigslykke gik forsat dårligere, begyndte tyskerne dog at frygte, at dansk politi ville falde dem i ryggen i tilfælde af en allieret invasion. En frygt, tyskerne så realiseret i Paris sommeren 1944, hvor det franske politi, i kølvandet på D-dag, gjorde fælles sag med den franske modstandsbevægelse. En lignende situation måtte forhindres i Danmark, hvorfor interneringen af dansk politi blev planlagt under navnet *'Operation Möwe'*.¹¹

Den 19. september 1944 blev politistationer i landets største byer overfaldet i et tysk overraskelsesangreb, hvorunder enkelte danske politibetjente blev skuddræbt.¹² Som resultat blev omkring 2000 politifolk i den danske politistyrke fanget og deporteret. Afhængig af hvor i landet politibetjentene var blevet fanget, gik turen enten direkte til den tyske kz-lejr Neuengamme eller først til den danske Frøslevlejr nær grænsen, for efter et par dages ophold at blive sendt til Neuengamme.

Neuengamme var grundlagt i 1938 som underlejr til den større kz-lejr Sachsenhausen, og fungerede i starten som koncentrationslejr for tyske fanger. Fra slutningen af 1940 fik Neuengamme, nu som selvstændig stamlejr, dog også fanger af andre nationaliteter. Forholdene i Neuengamme var, lig andre nazistiske kz-lejre, horrible. Fangerne fik utilstrækkelig mad, husly, tøj medicin, samtidig med, at de skulle tvangsarbejde og blev udsat for vilkårlig vold og straffe fra lejrpersonalet. Flere af de danske politifolk i kildebanken beretter da også om det chok, det var at ankomme til Neuengamme. I modsætning til lejrens andre fanger fik det danske politi dog en, efter forholdene, civiliseret modtagelse, idet de hverken blev barberet skaldede eller vilkårligt pryglet. En dansk særstatus, der dels var et resultat af den fortsatte samarbejdspolitik via departementschefstyret.¹³ Dels skyldtes den nazistiske raceideologi, hvor danskere figurerede højt i racehierarkiet, og deraf skulle behandles bedre end jøder og andre 'slaviske undermennesker' i nazistisk terminologi.

De danske politifolk var kun få dage i Neuengamme, før de blev sendt videre til kz-lejren Buchenwald nær Weimar. Her opholdt de danske politifolk sig i 3 måneder. Forholdene i Buchenwald var lige så beskæmmende som i Neuengamme. Pga. pladsproblemer blev politiet anbragt i barakker i lejrens jøde- og karantæneafdeling, *'Kleines Lager'*. I slutdecember 1944 lykkedes det dog det danske departementschefstyre at få tyskerne til at tildele politifolkene status af civilinternerede krigsfanger. Samtidig kunne syge politifolk nu blive sendt til Danmark sammen med urner af afdøde politifolk. De tilbageværende danske politik var, som krigsfanger, nu beskyttet af Geneve-konventionen, og kunne overflyttes til krigsfangelejren Mühlberg, hvor forholdene var bedre. Herfra indgik det danske politi i forskellige arbejdskommandoer, før de i april 1945 blev hentet til Sverige af De hvide Busser.

Alt i alt kostede opholdet i Tyskland 81 danske politifolk livet, heraf 60 i Buchenwald, mens mange af de overlevende vendte hjem med ar på sjælen, jf. triggerne til forløbet.¹⁴

De danske oplevelser som kilder til Holocaust

Forløbet *'Danmark og Holocaust'* centrerer sig om udvalgte danske kilder til Holocaust for at hjælpe eleverne med at reflektere over, at Danmark og danskere også fik erfaringer med Holocaust. Forløbets danske kilder til Holocaust skal dog ikke forstås udtømmende; mange andre danskere fik også erfaringer med Holocaust, f.eks. som fanger, sygeplejersker, læger, chauffører og/eller som SS-frivillige i tysk tjeneste.

'Danmark og Holocaust' indeholder udvalgte kilder til de danske jøder i Theresienstadt og det danske politi i Buchenwald. Disse kilder skal generelt, som tilfældet med alle andre kilder, underlægges almene kildekritiske overvejelser. Er der f.eks. tale om senere erindringer, samtidige dagbogsuddrag eller måske en blanding? I hvilken anledning giver afgiver personen vidnesbyrd? Hvem er den eller de tiltænkte modtagere af beretningen? Bakkens beretningen op af andre uafhængige kilder? Fra hvilken position fortæller kildens ophavsperson? Osv. Refleksioner, eleverne bliver sporet ind på i kildebankernes indledende kildefokus.

Kilderne til de danske jøder i Theresienstadt og politiet i Buchenwald er valgt ud, fordi de rummer et potentiale til at udfordre udbredte forestillinger om Danmark og Holocaust.¹⁵ Derudover repræsenterer de udvalgte danske kilder værdifulde bidrag til udforskningen af Holocaust i sig selv. De danske jøder og politifolk kom under krigen på hver deres måde tæt på forskellige dimensioner ved Holocaust, og flere var undervejs og efterfølgende i stand til at berette om disse forhold.

De danske jøder i Theresienstadt var tiltænkte ofre for Holocaust; de stod i en venteposition, og der var ingen tvivl om deres skæbne, såfremt Nazi-Tyskland sejrede, hvilket Wannsee-protokollerne vidnede om. Pga. krigens gang og den særlige besættelses- og samarbejdspolitik, Danmark og Tyskland havde, forblev de danske jøder dog i venteposition i Theresienstadt. Her blev de i 18 lange måneder vidner og førstehåndskilder til livet og døden i Theresienstadt. De danske jøder oplevede på daglig basis de kummerlige forhold i lejren og ikke mindst de jævnlige deportationer af lejrens beboere mod øst. Flere af de danske jøder tvangsarbejdede ligefrem i lejrens 'Transporthilfe', hvor de skulle bære kufferter og syge mennesker til kreaturvognene.¹⁶

De danske jøder var dog ikke blot vidner til lejrens mørkeste dimensioner. Danskerne oplevede også den medmenneskelighed og det kulturliv, som Theresienstadts jøder insisterede på at opretholde trods de umulige rammer. Danske jødiske børn legede med andre jødiske børn i lejren, og har i eftertiden beskrevet Theresienstadt i et børneperspektiv.⁹ Et perspektiv, der i de udenlandske kilder kan være udfordrende at belyse, eftersom kun godt 100 ud af de 15.000 jødiske børn, der blev sendt til Theresienstadt, overlevede.¹⁷ Helga Weiss tilbyder i det perspektiv også et enestående tjekkisk indblik i livet som ung, jødisk pige i Theresienstadt.

Endelig blev de danske jøder også vidner til nazisternes velsmurte propagandaapparat i forbindelse med besøget fra Røde Kors i juni 1944. Her arbejdede den nazistiske lejradministration hårdt for at forskønne Theresienstadt op til besøget og optog også en propagandafilm om lejren. Efter besøget og filmoptagelserne blev samtlige medvirkende jøder, undtagen de danske, sendt til Auschwitz og myrdet. Også her tilbyder de danske jøders oplevelser og beskrivelser et unikt jødisk perspektiv på livet og døden i Theresienstadt.

De danske politifolk var *ikke* ofre for Holocaust, men blev som uofficielle, senere officielle, krigsfanger førstehåndskilder og -vidner til, hvordan deres jødiske naboer blev behandlet i Buchenwald.

Selvom Buchenwald ikke var anlagt som udryddelseslejre for jøder, bidrog lejren alligevel til Holocaust. Buchenwald var en af Tysklands største kz-lejre, og udlejede tusindvis af fanger som slavearbejdere til tysk industri. En ganske stor del af disse slavearbejdere var jøder sendt direkte fra Auschwitz, og ca. 25% af lejrens samlede fangepopulation udgjordes af jøder. Når de tilsendte jøder blev for udmattede og syge af slavearbejdet, sendte Buchenwald dem blot tilbage til gaskamrene i Auschwitz. I den forstand havde Auschwitz og Buchenwald et formaliseret samarbejde.¹⁸ Buchenwald blev også en af de store opsamlingslejre for jøder på dødsmarken fra udryddelseslejrene i Polen i vinteren og foråret 1945, da Den Røde Hær nærmede sig fra øst. Thomas Geve ankom netop til Buchenwald via en døds-march fra Auschwitz i januar 1945. I januar 1945 bemærkede flere af de danske politimænd i kildebanken da også ankomsten af de mange jødiske fanger fra Auschwitz.

b Se f.eks. kapitel 9: 'Venskab' i filmen *Theresienstadt – danske børn i nazistisk fangenskab* på: Kapitel 9 - Venskab | folkedrab.dk

Sidst men ikke mindst vidnede behandlingen af jøderne i Buchenwald om en overlagt og systematisk påtvingelse af leveforhold, de ikke kunne overleve.^c Et væsentligt aspekt ved Holocaust, der let kan overses i de typiske associationer til gaskamre og masseskydninger. Levevilkårene for Buchenwalds jøder var ikke beregnet deres overlevelse. Jøderne i Buchenwalds 'Kleines Lager' fik næsten ingen mad, søvn eller lægehjælp og skulle varetage hårdt og farligt arbejde. Samtidig blev de indkvarteret i store telte uden bunddække eller tæpper, hvor der konstant sivede beskidt vand og mudder igennem jødernes sovepladser året rundt. Forhold, der betød ekstrem høj dødelighed blandt jøderne. Dertil kom de menneskeforsøg, jøderne blev underlagt i 'Kleines Lager'.¹⁹ Alt sammen forhold, de danske politifolk oplevede på nært hold. Det eneste, der adskilte politifolkenes barakker fra de jødiske, var et pigtrådshegn. Politifolkene var dagligt vidner til naboernes slagsmål om den begrænsede mad. Politifolkene delte latriner med deres jødiske naboer. Latriner, hvor jøder faldt døde om. Politifolkene deltog i de samme appeller, som deres jødiske naboer gjorde. Appeller, hvor jødiske fanger slæbte deres døde med for stadig at modtage deres madrationer. Alle forhold, som kildebanks politifolk med gru beskriver.

Selvom politifolkene ikke havde officiel status af krigsfanger under opholdet i Buchenwald, nød de stadig en uofficiel særstatus pga. departementschefstyrets aftaler med Werner Best. En vigtig del af baggrunden for disse aftaler var dog også den nazistiske raceideologi: danskerne blev opfattet som 'germanere' = 'gode ariere', og skulle også af den grund behandles bedre end jøder, og andre 'slaviske undermennesker' m.m. Politimændene blev derfor ikke barberede skaldede og måtte beholde dele af deres eget tøj. De måtte bo sammen, skulle ikke deltage i livsfarligt arbejde, og fik tildelt mere mad end lejrens andre fanger. Fra 8. oktober 1944 begyndte politifolkene også at modtage pakker fra Røde Kors.²⁰ Endelig boede politifolkene i barakker af træ, hvilket, trods alt, var bedre end de interimistiske teltleje, som mange af de jødiske fanger opholdt sig i.

I det perspektiv udgør de danske politifolk i Buchenwald et kildemæssigt særsyn. Nazisterne ønskede generelt at hemmeligholde behandlingen af jøderne, og hvad der ellers gik for sig i de lukkede og afsidesliggende kz-lejre. Derfor var nære tilskuere sjældent. Mens politiet sad i Buchenwald, blev de øjenvidner og tilskuere til behandlingen af lejrens jøder fra en position, hvor politiet ikke selv kæmpede en direkte eksistenskamp. Det kan have genereret et større overskud til at bemærke og beskrive, hvad der foregik omkring dem. Samtidig havde det danske politi ingen andel i den morderiske behandling af jøderne, de var selv var ofre for nazismen og den tyske besættelse. De danske politifolks beretninger om behandlingen af deres jødiske naboer skal derfor ikke forsvare, rationalisere eller undskylde egne gerninger i deres beskrivelser af jødernes forhold. Motiver, der omvendt kan være på spil, når f.eks. gerningsmænd, f.eks. i form af tidligere lejrpersonale, efterfølgende har berettet om forholdene i de tyske lejre.

Politiets bedre forhold skal dog opfattes relativt i Buchenwalds helvede. De danske politifolk levede stadig under kummerlige forhold med rotter, lus, overbelægning, kulde og ubeskrivelige uhygiejniske forhold. 81 politifolk døde da også under det korte ophold i Tyskland. Dødsårsagerne kan bruges som indirekte kilder til forholdene i Buchenwald; ingen dansk politimand blev pryglet eller arbejdet ihjel, hængt eller skudt pga. aftalerne mellem departementschefstyret og Werner Best. Den primære dødsårsag var sygdomme som tyfus, tuberkulose, lungebetændelse, flegmone og dysenteri, der netop trives og bliver dødelige under forhold, hvor mange mennesker er samlet, hvor sundhedstilstanden er svækket, og hvor der er koldt, fugtigt og dårlig hygiejne.

Det turde således fremgå, at hverken politiets ophold i tyske lejre, eller de danske jøders ophold i Theresienstadt, har været behageligt eller ufarligt, tværtimod mildest talt. "*Ingen har*", med tidligere betjent Per Rønnows ord, "*fantasi til at forstå livet i Neuengamme eller Buchenwald*".²¹ Samme pointe gælder selvsagt de danske jøders oplevelser. Men hvor eftertidens fantasi måske har grænser, hjælper det historiske kildemateriale os netop, så indsigter i og læren fra Holocaust forsåt kan udforskes og tilegnes af eftertidens generationer.

^c Ifølge FN's folkedrabskonvention artikel II c), kan et folkedrab, udover det fysiske massedrab, også gennemføres ved bevidst at påføre offergruppen leveforhold, den ikke kan overleve. Kilde: FN'S FOLKEDRABSKONVENTION (1948) | folkedrab.dk

Litteratur

Eckmann, Monique, Doyle Stewick and Jolanta Ambrosewicz-Jacobs: *Research in Teaching and Learning about the Holocaust – A Dialogue Beyond Borders*. International Holocaust Remembrance Alliance, IHRA series vol. 3, Metropol Verlag, 2017

Fracapane, Silvia Goldbaum Tarabini : *The Jews of Denmark in The Holocaust – Life and Death in Theresienstadt Ghetto*. Routledge Studies in Second World War History, 2021

Geve, Thomas: *Es gibt hier keine Kinder – Zeichnungen eines kindlichen Historikers*. Wallstein Verlag, 1997

Hartwig, Ernest: "Ingen har fantasi til at forstå livet i Neuengamme eller Buchenwald", i; *Advokaten – medlemsblad for Advokatsamfundet*, årgang 71, nr. 11, 1992

Jakobsen, Joakim : "Opgør med skønmaleriet", i; *Weekendavisen*, 23. april 2021

Kirchhoff, Hans: *Holocaust i Danmark*. Syddansk Universitetsforlag, 2014

Knigge, Volkhard m.fl. (Ed.): *Buchenwald Ostracism and Violence 1937 to 1945*, Wallstein Verlag, 2017

Kristensen, Henrik Skov : "En politik med rækkevidde: Samarbejdspolitikken og de danske kz-fanger", i: *Magasin for Det Kongelige Bibliotek*, årgang 18, nr. 3, 2005

Kristensen, Henrik Skov: "19. september 1944 – Interneringen og deportationen af politi og grænsegendameri", i; *Zise – told- og skattehistorisk årbog*, 2020, årgang 43

Lidegaard, Bo: *Landsmænd – De danske jøders flugt i oktober 1943*. Politikens Forlag, 2013

Lundager, Anders Brandt: "19. september 1944: Da dansk politi blev likvideret", hentet den 9. september 2023 på: [19. september 1944: Da dansk politi blev likvideret | Dansk Politi \(dansk-politi.dk\)](https://www.dansk-politi.dk/19-september-1944-da-dansk-politi-blev-likvideret)

Metz, Steen: "Odensedreng i Theresienstadt 1943-1945", i: Johnny Wøllekær m.fl. (red.): *Odensebogen 2017*, Byhistorisk Udvalg og forfatterne, 2017

Schütt-Jensen, Kasper; "Der var ingen sommerfugle i kz-lejrene", i; *Jyllandsposten*, 5. oktober 2013

Sode-Madsen, Hans: "Theresienstadt og de danske jøder", s. 11-13. Artikel hentet den 9. september 2023 på: [theresienstadt og de danske joeder.pdf \(folkedrab.dk\)](https://www.folkedrab.dk/theresienstadt-og-de-danske-joeder.pdf)

Wagner, Jens-Christian : "Forced Labour and Genocide: The Nazi Concentration Camp System during the War", i; Volkhard Knigge m.fl. (Ed.): *Buchenwald Ostracism and Violence 1937 to 1945*, Wallstein Verlag, 2017

Filmhenvisninger

Kortfilmen 'Voices in the Void' ('Stemmer i stilheden' på dansk) er produceret i 2021 af den internationale ngo-organisation Humanity in Action og er instrueret af Juan Pablo De Gambo. Filmen kan både ses på organisationens hjemmeside: [Traces Part I: Voices in the Void - Humanity in Action](https://www.humanityinaction.org/voices-in-the-void) og på youtube, hvor Humanity in Action også har lagt filmen op: [Stemmer i stilheden \(Voices in the Void\) - Kortfilm om Holocaust \(2022\) - YouTube](https://www.youtube.com/watch?v=...)

Dokumentarfilmen, *Theresienstadt – Danske børn i nazistisk fangenskab*, er produceret af Dansk Institut for Internationale Studier (DIIS) og Minerva Film og instrueret af Suvi Andrea Helminen. Filmen kan ses her: [Se film om danskere i Theresienstadt | folkedrab.dk](https://www.folkedrab.dk/se-film-om-danskere-i-theresienstadt)

Yad Vashem-museets introduktionsfilm 'Teaching the Holocaust Using Art' på: [Teaching the Holocaust Using Art - YouTube](https://www.youtube.com/watch?v=...)

Noter

1. Materialets sammenkobling af hhv. den nationale historie og den større internationale historie om Holocaust taler direkte ind i en af de kritikpunkter, som Eckmann m.fl. i deres forskningsafdækning retter mod de forskellige landes undervisningserfaringer med Holocaust; fraværet af naturlige sammenkoblinger mellem national- og international holocausthistorie. Eckmann m.fl. kortlægger også, hvordan; "*Many societies narrate the Holocaust or emphasize those aspects of it that are least uncomfortable for contemporary society and its view of members of that society during the Second World War.*" (292). Derfor lægger forløbet 'Danmark og Holocaust' også op til en mere kritisk refleksion over de dominerende narrativer om redningen af de danske jøder. (Eckmann, Monique, Doyle Stewick and Jolanta Ambrosewicz-Jacobs: *Research in Teaching and Learning about the Holocaust – A Dialogue Beyond Borders*. International Holocaust Remembrance Alliance, IHRA series vol. 3, Metropol Verlag, 2017, s. 95-96 og s. 285-301)
2. Kortfilmen 'Voices in the Void' ('Stemmer i stilheden' på dansk) er produceret i 2021 af den internationale ngo organisation Humanity in Action og er instrueret af Juan Pablo De Gambo. Filmen kan både ses på organisationens hjemmeside: [Traces Part I: Voices in the Void - Humanity in Action](#) og på youtube, hvor Humanity in Action også har lagt filmen op: [Stemmer i stilheden \(Voices in the Void\) - Kortfilm om Holocaust \(2022\) - YouTube](#)
3. For informativ artikel om peer-feedback i historieundervisningen, se f.eks. Rikke Alberg Peters på: [historielab.dk/peer-feedback-historieundervisningen/](#)
4. Hans Kirchhoff: *Holocaust i Danmark*. Syddansk Universitetsforlag, 2014. Bo Lidegaard: *Landsmænd – De danske jøders flugt i oktober 1943*. Politikens Forlag, 2013, s. 40-41
5. Silvia Goldbaum Tarabini Fracapane: *The Jews of Denmark in The Holocaust – Life and Death in Theresienstadt Ghetto*. Routledge Studies in Second World War History, 2021, s. 78-79
6. For mere information se f.eks. kapitel 10 og 11 i filmen, *Theresienstadt – Danske børn i nazistisk fangenskab*, på: [Kapitel 10 - Kommissionen | folkedrab.dk](#) og [Kapitel 11 - Propagandafilmen | folkedrab.dk](#)
7. Steen Metz: "Odensedreng i Theresienstadt 1943-1945"; i: *Odensebogen 2017*, Byhistorisk Udvalg og forfatterne (Johnny Wøllekær m.fl. red.), s. 11-17 Joakim Jakobsen: "Opgør med skønmaleriet"; i: *Weekendavisen*, 23. april 2021
8. Hans Sode-Madsen: "Theresienstadt og de danske jøder", s. 11-13. Artikel hentet 9. september 2023 på: [theresienstadt og de danske jøder.pdf \(folkedrab.dk\)](#)
9. Silvia Goldbaum Tarabini Fracapane: *The Jews of Denmark in The Holocaust – Life and Death in Theresienstadt Ghetto*. Routledge Studies in Second World War History, 2021, s. 268-274 Hans Sode-Madsen: "Theresienstadt og de danske jøder", s. 10. Artikel hentet 9. september 2023 på: [theresienstadt og de danske jøder.pdf \(folkedrab.dk\)](#)
10. Silvia Goldbaum Tarabini Fracapane: *The Jews of Denmark in The Holocaust – Life and Death in Theresienstadt Ghetto*. Routledge Studies in Second World War History, 2021, s. 49-57 Joakim Jakobsen: "Opgør med skønmaleriet"; i: *Weekendavisen*, 23. april 2021
11. Henrik Skov Kristensen: "19. september 1944 – Interneringen og deportationen af politi og grænsegendameri"; i: *Zise – told- og skattehistorisk årbog*, 2020, årgang 43, s. 224
12. Anders Brandt Lundager: "19. september 1944: Da dansk politi blev likvideret", hentet den 9. september 2023 på: [19. september 1944: Da dansk politi blev likvideret | Dansk Politi \(dansk-politi.dk\)](#)
13. Henrik Skov Kristensen: "19. september 1944 – Interneringen og deportationen af politi og grænsegendameri"; i: *Zise – told- og skattehistorisk årbog*, 2020, årgang 43, s. 227-228
14. Anders Brandt Lundager: *19. september 1944: Da dansk politi blev likvideret*. Hentet 25/9 2023 på: [19. september 1944: Da dansk politi blev likvideret | Dansk Politi \(dansk-politi.dk\)](#)
Henrik Skov Kristensen: "19. september 1944 – Interneringen og deportationen af politi og grænsegendameri"; i: *Zise – told- og skattehistorisk årbog*, 2020, årgang 43, s. 239
15. Eckmann, Monique, Doyle Stewick and Jolanta Ambrosewicz-Jacobs: *Research in Teaching and Learning about the Holocaust – A Dialogue Beyond Borders*. International Holocaust Remembrance Alliance, IHRA series vol. 3, Metropol Verlag, 2017, s. 95-96
16. Silvia Goldbaum Tarabini Fracapane: *The Jews of Denmark in The Holocaust – Life and Death in Theresienstadt Ghetto*. Routledge Studies in Second World War History, 2021, s. 268-277
17. Kasper Schütt-Jensen; "Der var ingen sommerfugle i kz-lejrene"; i: *Jyllandsposten*, 5. oktober 2013
18. Jens-Christian Wagner: "Forced Labour and Genocide: The Nazi Concentration Camp System during the War"; i: Volkhard Knigge m.fl. (Ed.): *Buchenwald Ostracism and Violence 1937 to 1945*, Wallstein Verlag, 2017, s. 259-271
19. Volkhard Knigge m.fl. (Ed.): *Buchenwald Ostracism and Violence 1937 to 1945*, Wallstein Verlag, 2017, s. 58-67
20. Henrik Skov Kristensen: "En politik med rækkevidde: Samarbejdspolitikken og de danske kz-fanger"; i: *Magasin for Det Kongelige Bibliotek*, årgang 18, nr. 3, 2005, s. 38
21. Ernest Hartwig: "Ingen har fantasi til at forstå livet i Neuengamme eller Buchenwald"; i: *Advokaten – medlemsblad for Advokatsamfundet*, årgang 71, nr. 11, 1992, s. 303